

PEŞƏ TƏHSİLİ MÜƏLLİMLƏRİNİN PEŞƏKAR İNKİŞAF İMKANLARI

Nəzakət Mehdiyeva,

Təhsil İşçilərinin Peşəkar İnkişafı İnstitutunun direktor müavini, fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant

E-mail: n.mehdiyeva@tipii.edu.az

Açar sözlər: *peşəkar inkişaf, ixtisasartırma təhsili, peşə təhsili, tədris metodikası, ilkin peşə təhsili və təlimi, davamlı peşə təhsili və təlimi.*

Ключевые слова: *профессиональное развитие, переподготовка, профессиональное образование, методика преподавания, начальное профессиональное образование и обучение, непрерывное профессиональное образование и обучение.*

Key words: *professional development, in-service training, teaching methodology, initial vocational education and training, continuing vocational education and training.*

Standartlara əsaslanan təhsil mühüm dəyişikliklər tələb edir. Müəllimlərin vərdiş etdikləri rahat təcrübədən uzaqlaşaraq bu dəyişiklikləri qəbul etməsi isə müəyyən vaxt aparır. Bu təzad müəllimlərin peşəkar inkişaf ehtiyaclarını müəyyənləşdirir və təhsili idarəedənləri narahat edən ən mühüm məsələlərdən birinə çevrilir.

Hazırda dünyada təhsilverənlərin peşəkar inkişaf imkanlarını təmin etmək üçün müxtəlif yollar axtarılır və ən səmərəli peşəkar inkişaf fəaliyyətləri müəyyənləşdirilir. Peşəkar inkişafın səmərəli olması üçün təhsil ekspertlərinin vacib hesab etdiyi məsələlər mütəxəssislərin yeniliklər üzərində düşünmələri, həmkarları ilə birgə işləmələri, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan peşəkar müzakirələrdə iştirak imkanlarına malik olmalarıdır. Mütəxəssislər peşəkarlığa can atan qabaqcıl öyrədənlərin tanınması və həvəsləndirilməsini də təhsilin keyfiyyətinin artırılmasında mühüm amil hesab edirlər.

Peşəkar inkişaf mövcud təcrübənin qiymətləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi prosesidir. Bu proses öyrədənləri problemi həll etməyə, qərar qəbul etməyə, mövcud təcrübəni şagirdlərin nəticələri ilə əlaqələndirməyə hazırlayır. Peşəkar müəllim bilir ki, şagirdlərə verilən bilik və bacarıqlar gələcək həyatlarında onların yetkin insan kimi öz üzərinə öhdəliklər götürmək və məsuliyyətli vətəndaş kimi yetişmək imkanındır. Müəllimin peşəkar inkişafı onun öyrətməyə və öyrənməyə münasibətində müəyyənləşir: *Mən necə öyrədirəm? Şagirdlər necə öyrənir? Məni peşə təhsilli mütəxəssis kimi fərqləndirən hansı xüsusiyyətlərimdir?* Bu gün öyrədənlərin peşəkarlığını artırmaq üçün internetdən öyrənmək, fərdi şəkildə araşdırmaq, layihələrdə iştirak, məktəblərə səfərlər, sorğu anketləri, distant öyrənmək, məşğələ, seminar və konfranslarda iştirak, videodərslərə baxmaq, təhlil etmək və digər bu kimi xeyli sayda müxtəlif peşəkarlığı inkişaf etdirmək imkanları mövcuddur.

Müəllimin peşəkar inkişafı tədris etdiyi fənnin nəzəri əsaslarını dərinlən bilməklə şərtlənir. Fənnin məzmununu dərinlən bilməyənlər onu keyfiyyətli tədris edə bilməzlər. Ona görə də peşəkar inkişafın məqsədlərindən biri *müəllimlərə məzmunun dərinlən öyrədilməsidir*. Standartlara əsaslanan təhsildə bu, xüsusilə əhəmiyyətlidir. Müəllimlər anlayışların izahının sinifdən-sinfə necə genişləndirildiyini və onların bir-biri ilə bağlılığını bilməli, fundamental ideyaların müxtəlif fənlər vasitəsi ilə necə əlaqələndirilməsindən xəbərdar olmalıdırlar.

Tədris olunan mövzunu bilmək əhəmiyyətlidir, lakin bu kifayət etmir. Peşəkar inkişaf həm də zəngin pedaqoji yanaşmalara əsaslanmalıdır, yəni müəllimlər öyrətməyin yolunu bilməlidir. $1/3 \times 3/4$ tipli tapşırıqları həll edə bilmək bacarığı məzmunu bilməyin göstəricisidir. Hər hansı ədədi düzgün kəsre vurduqda ədədin azaldığını şagirdlərə başa salmaq üçün təsvirlərdən istifadə etmək isə mövzunun tədrisini səmərəli edən pedaqoji bir bacarıqdır. Heç bir pedaqoji metod və ya üsulu bütün mövzuların tədrisi üçün eyni dərəcədə səmərəli hesab etmək olmaz. Hər bir fənn üzrə əsas bacarıqların ən səmərəli hesab edilən üsullarla formalaşdırılması əhəmiyyətlidir. Şagirdlərə yalnız deklarativ biliklər aşılammamalıdır, həmçinin standartlarda təsbit olunan digər bilik və bacarıqlara nail olmalarına şərait yaradılmalıdır. Məsələn, biologiyanın tədrisi prosesində şagirdlər konkret bir regiondakı bitki aləmini tanımaları ilə yanaşı, onlar həm də floranın xüsusiyyətlərini araşdırmalı, iqlimin və digər coğrafi amillərin – bitkilərin inkişafına təsir imkanlarını müəyyənəlməyi bacarmalıdırlar.

Peşəkar inkişaf ən qabaqcıl elmi-metodiki araşdırmalara əsaslanmalıdır. Adətən müəllimlər vərdiş etdiyi və özünü rahat hiss etdiyi strategiyalarla işləməyə üstünlük verirlər. Amma peşəkar inkişafın mühüm şərtlərindən biri səmərəli hesab edilən *təlim-tədris təcrübələrinin həmkarlar arasında paylaşılmasını* təmin etməkdir. Bu yolla müəllimləri tədricən vərdiş etdikləri təcrübədən səmərəli olan təcrübəyə doğru yönəltmək mümkündür. Pedaqoji prosesdə şagirdlərin nailiyyətləri müəllimin peşəkar inkişafının əsas göstəricilərindən biri hesab edilir. Müəllimin qazandığı müasir kompetensiyalar sadəcə nümayişetdirmə çərçivəsindən çıxaraq təlim prosesində işlək alətə çevrilməlidir. Şagird-

lərin təlim nəticələrinin yekun qiymətləndirilmələri yalnız onların bilik və bacarıqlarının ölçülməsi deyil, həmçinin hər bir fənn müəlliminin peşəkarlığının qiymətləndirilməsi deməkdir. Bundan əlavə, təhsildə kompetensiya müəllimin intellektual səviyyəsini və tədris bacarıqlarını ehtiva edir. Səriştələrini artırmağın optimal yolunu müəyyənəlməyə müəllimlər problemli məsələlər barədə düşünür, həmkarları ilə birgə öyrənir və öyrənməyə çalışırlar. Dərsdə istifadə edəcəkləri resursları özləri yaradırlar. Belə işləmək müəllimlərə yeni ideyalar verir və üzləşəcəkləri mürəkkəb problemlərin həlli yollarını tapmağa kömək edir. Peşəkar inkişaf konkret bir zaman çərçivəsində baş vermir. Bu bir situasiya deyil, prosesdir. Müəllimlər sinifdə müxtəlif strategiyalardan istifadə etdikcə və yenilikləri düzgün tətbiq edib-etmədikləri barədə düşündükcə, təcrübələri daha da artır və bu işdə peşəkarlaşırlar.

Hazırda ölkəmizdə təhsilin digər sahələri kimi, peşə təhsili sistemində çalışan müəllimlərin də peşəkar inkişafını təmin etmək üçün səmərəli yollar axtarılır. Mövcud ənənələr araşdırılır, dünya təcrübəsi öyrənilir.

Beynəlxalq təcrübə olaraq Avropa İttifaqının müvafiq sahə üzrə sənədləri ən çox istinad olunan mənbələr sırasındadır. Həmin qanunvericiliyə görə, peşə təhsili müəllimlərinin peşəkar inkişafının **dörd** prinsipi müəyyən edilib. Bu prinsiplərə **yüksək səviyyəli ixtisas, həyatboyu öyrənmə, mobillik və tərəfdaşlıq** daxildir.

Avropa təcrübəsində peşə təhsili əsasən, **iki hissədən** ibarətdir. **İlkin peşə təhsili və təlimi (İVET)** ümumtəhsil məktəblərinin məzunlarına, davamlı peşə təhsili və təlimi (**CVET**) isə təhsil aldıqdan sonra və ya işləyərək təhsilini davam

etdirənlərə aiddir. İlk peşə təhsili sahəsində çalışan müəllimlərin ixtisasartırma təhsilinin məzmunu və ona verilən ümumi tələblər hər bir Avropa ölkəsində, adətən milli səviyyədə müəyyən olunur. Davamlı peşə təhsili üzrə müəllimlərin ixtisasartırma təhsilinin məzmunu isə ümumi Avropa standartları ilə müəyyən-ləşdirilir. Ölkəmizdə ilk peşə təhsilinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün aparılan fəaliyyətlər, məhz bu sahə üzrə beynəlxalq təcrübənin bizim üçün əhəmiyyətini artırır.

Avropa təcrübəsində ilk peşə təhsili və istehsalat təlimi müəllimlərinin statusu müxtəlif ölkələrdə **üç** əsas model üzrə dəyişir. Belçika, Almaniya, İspaniya, Fransa, İtaliya, Lüksemburqda ilk peşə təhsili və təlimi müəllimləri dövlət tərəfindən işə qəbul edilən işçilərdir. İş üçün onlar dövlət imtahanından və ya müsabiqədən keçirlər. Danimarka, Finlandiya, Macarıstan, Litva, Hollandiya, Norveç, Slovakiya, Sloveniya, İsveç, Böyük Britaniya təcrübəsində ilk peşə təhsili və təlimi müəllimləri əsasən, IVET-i təşkil edən şirkət tərəfindən işə qəbul edilən işçilərdir. İtaliya, Avstriya, Portuqaliyada ilk peşə təhsili və təlimi üzrə müəllimlərin böyük əksəriyyəti ştatdankənar və ya saathesabı ilə işləyən şəxslərdir.

Peşə təhsili üzrə peşəkar inkişafa xas olan ən spesifik cəhət *müəllimlərin ümumi fənn müəllimləri və istehsalat təlimi ustaları olaraq iki sahə üzrə ixtisaslaşmasıdır ki, bu da onların hər biri üçün müvafiq inkişaf planlarının olmasını tələb edir*. İxtisas fənn müəllimlərinin peşəkar inkişafı prosesinə müvafiq mütəxəssislər cəlb olunur, usta-müəllimlər (mühəndis-pedaqoqlar) birbaşa iş başında mütəxəssisin rəhbərliyi altında yenilikləri öyrənirlər. Ümumi təhsil üzrə fənn müəllimlərinin ixtisasartırması isə onların müvafiq elm sahələri üzrə alim və pedaqoqlarla birlikdə apardığı tədqiqatlara əsaslanır. Eyni zamanda, dünya təcrübəsində *müəllimlərin bir təhsil müəssisəsində bir-birindən öyrənmələrini* dəstəkləyən məktəbəsaslı təlimlər geniş yer tutur. Məktəbəsaslı təlimlər təhsil müəssisəsində keyfiyyətin artırılması üçün həmkarların bir-birinə dəstəyini təmin edir və bu, daha az maliyyə tələb edir.

Ölkəmizdə peşə təhsili müəllimlərinin peşəkar inkişafı üçün ən səmərəli təcrübə kimi, müxtəlif əlavə təhsil müəssisələrinin təşkil etdiyi

təlimlər dəstəklənir. İlk peşə təhsili və təlimi müəssisələrində müasir tələblərə uyğun peşəkar inkişafı təmin etmək üçün başlanğıc olaraq bu yol öz əhəmiyyətini saxlayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan – 2020: Gələcəyə Baxış İnkişaf Konsepsiyası”.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli, 13 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”.
3. An overview of European VET-teacher qualifications and VET-teacher education <https://verkkolehdet.jamk.fi/elo/2014/12/20/a-n-overview-of-european-vet-teacher-qualifications-and-vet-teacher-education/>.
4. Vocational and professional education and training in Switzerland – Information films <https://www.sbf.admin.ch/sbf/en/home/news/vocational-and-professional-education-and-training-in-switzerland.html>.

N.Mehdiyeva

Professional development opportunities for vocational education teachers

Summary

This article presents teachers' professional development opportunities, existing experiences and innovations in this area. There are given samples of different countries in the field of professional development of vocational education teachers there.

Н.Мехдиева

Возможности профессионального развития учителей профессионального образования

Резюме

В этой статье представлены возможности профессионального развития учителей, существующий опыт и инновации в этой области. Там представлены образцы разных стран в области профессионального развития учителей профессионального образования.